

GENEZA ORAȘELOR MEDIEVALE EUROPENE

CONSTANTIN ȘERBAN

Trecerea de la feudalismul timpuriu la cel dezvoltat — însoțită pe de o parte de descompunerea treptată a economiei naturale și de o afirmare din ce în ce mai puternică a economiei de schimb, iar pe de alta de reapariția procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură — avea să ducă implicit la nașterea orașelor medievale, a acelor așezări urbane complexe cu o populație mai densă decât a satelor, cu o multitudine de funcții, cea economică fiind prioritară, și cu o fizionomie specifică, care vor exercita o influență puternică asupra vieții rurale.

De-a lungul atîtor secole care s-au scurs de atunci pînă azi, multe din orașe au dispărut sau și-au pierdut fizionomia și unele funcții inițiale. Altele însă s-au transformat, îmbrăcînd, în fiecare epocă istorică ce au parcurs-o, veșmîntul arhitectonic adecvat timpurilor noi, pentru a-l lepăda treptat pe cel de la origini. Imaginea multora din ele s-a păstrat în stampele vremii sau în contextul unor miniaturi și picturi de epocă, pe vitraliile unor biserici și mănăstiri sau în paginile îngălbenite de vreme ale unor manuscrise din arhive; de a altora nu se știe mai nimic.

Din fericire, au mai dăinuit pînă în zilele noastre destul de multe orașe medievale cuprinse în perimetrul orașelor moderne, constituind centrul istoric al acestora. Unele sînt conservate aproape în întregime cu zidul de incintă, cu străzile înguste, puțin întunecoase și întortocheate, cu casele din piatră înghesuite, și cu mai multe caturi, cu piața centrală în jurul căreia se mai află cîteva clădiri ale vechilor instituții, cu pitoreștiile lor lăcașuri de cult, amintind un stil arhitectonic cîndva înfloritor, declarate în zilele noastre monumente istorice și de interes turistic (de ex. Spoleto, Perugia, Padova, Poitiers, Toledo, Oxford, Sighișoara). Acestea sînt însă cele mai fericite cazuri. În rest, din vechile orașe medievale mai dăinuie, aproape în general, numai zidurile de incintă sau numai turnurile cu porțile lor mărețe sau numai fragmente din aceste fortificații destul de solide la vremea lor (de ex. Roma, Bologna, Siena, Carcassone, Cordoba, Salonic, Novgorod, Sibiu, Brașov). Din cele mai multe s-au păstrat numai unele vechi clădiri care odinioară, cu strălucirea lor, îndeplineau funcții laice sau religioase.

Bineînțeles că la ruinarea fostelor orașe medievale, la distrugerea parțială sau totală a multor construcții de mare valoare arhitectonică și istorică, totodată, au contribuit nu numai intemperiiile, incendiile, cutremurele, demo-

lărilor conștiente ale unor edili atrași de linia arhitectonică modernă ci și unele calamități aduse de războaie și în special de cel de-al doilea război mondial care le-a întrecut pe toate, pînă acum, prin distrugerile provocate.

Geneza orașelor medievale europene, considerată și azi una din cele mai complexe probleme din istorie, a atras atenția specialiștilor încă din secolul trecut, iar de atunci pînă în zilele noastre s-au scris numeroase sinteze, monografii, studii și articole pe această temă. În acest sens, ne referim la cercetările lui A. Thierry, A. Dopsch, W. Sombart, H. Pirenne, F. L. Ganshof, V. V. Stolițkaia-Tereșcovici, pentru a aminti numai cîteva nume de seamă. Din cunoașterea lor rezultă că principala problemă care a preocupat pe acești cercetători a fost aceea referitoare la modul cum au luat naștere orașele medievale și în acest sens au pus în circulație științifică diferite teorii. Raportarea acestui proces istoric la întreaga societate europeană implică în același timp rezolvarea și la altul aspect al problemei și anume dacă apariția orașelor medievale a avut loc în același timp în diferite regiuni ale continentului.

Cercetările întreprinse în această direcție au ajuns la concluzia că din acest punct de vedere există un decalaj cronologic și anume că orașele medievale din Europa de Apus au apărut în secolele IX—X iar în nordul continentului abia din secolul XI. Tot așa, s-ar putea vorbi de orașe medievale în Imperiul Bizantin chiar din sec. VIII, în schimb în Transilvania abia din secolele XI—XIII. Acest decalaj cronologic în apariția orașelor medievale europene este o realitate care nu trebuie ignorată. Ea rezultă din faptul că acolo unde a existat o tradiție de viață urbană, de ex. pe teritoriul fostului Imperiu roman de Apus, apariția orașelor medievale a avut loc mai devreme decît în regiunile aflate dincolo de hotarele acestuia.

Și pentru că s-a amintit despre o tradiție a vieții urbane, bineînțeles moștenită din societatea antică, să vedem care era situația orașelor din Europa de Apus în evul mediu timpuriu, la sfîrșitul căruia istoricii sînt de acord că s-au născut noile așezări umane de acest fel. Unii istorici chiar din zilele noastre afirmă că orașele din evul mediu timpuriu ar fi fost în bună parte numai centre întărite, reședințe ale unor monarhi, stăpîni de domenii feudale, episcopi și din acest motiv n-ar merita această denumire de așezare urbană, deoarece se deosebeau prea puțin de sate. Alții însă susțin, pe drept cuvînt, că în această perioadă a evului mediu au existat orașe și o viață orășenească (de ex. Londra, Colonia, Paris, Roma), dar în condiții cu totul deosebite. Și iată cum :

Se știe că începutul evului mediu în Europa de Apus a fost caracterizat prin noi migrații ale ostrogoților, longobarzilor, ale avarilor, anglo-saxonilor cărora aveau să le urmeze apoi acelea ale arabilor, normanzilor și ungurilor. Din acest motiv viața urbană din Franța, Italia, Țările de Jos, Spania a intrat în declin iar economia naturală a devenit pentru cîtăva vreme predominantă. Acest declin — pentru care unii istorici (de ex. R. Latouche) folosesc expresia de „eclipsă parțială a vieții urbane“ — este ilustrat prin reducerea resurselor economice care contribuiseră pînă atunci la înflorirea lor, de ex. schimbul se face acum întîmplător, atelierile meșteșugărești își restrîng activitatea și produc mărfuri în special pentru consumul populației locale (fie din lipsa de materii prime și a unui schimb permanent între sat și oraș, fie din lipsa securității drumurilor care împiedica pe

negustori să vină cu mărfuri din alte părți). În felul acesta meșteșugurile și comerțul apar ca o completare a activității agricole iar din centre economice înfloritoare, cum fuseseră pînă atunci, orașele devin simple centre administrative și bisericești (de ex. Milano, Ravena, Lyon, Colonia, Rouen).

Totodată, populația așezărilor urbane este în scădere, numeroși locuitori preferînd așezările rurale, unde se aflau mai multe mijloace de trai și o securitate mai mare pentru ei și bunurile lor. Astfel, în această vreme sînt frecvente orașele care au o populație între 1.500 și 6.000 locuitori, excepție făcînd Roma cu peste 20.000 de locuitori.

Din aceleași motive, în perioada feudalismului timpuriu orașele din Europa de Apus încep să-și schimbe, totodată, și fizionomia, fapt care reflectă preocupări locale de securitate ale puținilor locuitori ce le mai populau. Este vorba de apariția zidurilor de incintă ridicate cu materialele provenite din dărîmarea unor monumente civile sau religioase menite să protejeze numai anumite cartiere ale acestora (de aceea și suprafața orașului se restrînge) și la adăpostul cărora se refugiau adesea și țărani din împrejurimi. În felul acesta orașele se transformă în adevărate cetăți. Tot în adevărate cetăți se transformă și unele orașe care erau centre bisericești, de ex. reședințele episcopale (ca cea din Maastricht), cunoscute sub numele de *civitates* a căror populație era formată nu numai din clerici dar și din negustori, meșteșugari, militari, mici funcționari.

Dar, așa cum o arată multe cercetări cu privire la istoria orașelor medievale din Europa de Apus, viața urbană a continuat să existe nu numai în interiorul incintelor fortificate pe timpul marilor migrații ci și în afara acestora, depășind în majoritatea cazurilor această centură protectoare; fenomenul era rezultatul sporirii populației pe măsură ce calamitățile provocate de venirea migratorilor încetau vremelnic sau definitiv. În acele locuri activitatea umană lua un avînt, locuitorii se stabileau în afara incintei fortificate, mai aproape de locurile de cultură și numai în cazul reapariției pericolului căutau adăpostul zidurilor orașului.

Această nouă situație a făcut să apară în topografia orașului noi elemente. O parte a acestuia se va numi *urbs* și va fi locuită de orașenii propriu-zisi. O alta din imediata apropiere numită *territorium* (unde de altfel erau și locurile de hrană) va fi locuită de către populația din mediul rural. În fine, o zonă intermediară între *urbs* și *territorium* va fi *suburbium*, locuită de către noii veniți și care, cu timpul, se va integra așezării orașenești propriu-zise, după o lege istorică existentă de-a lungul timpurilor.

Documentele medievale atestă existența suburbiumului abia în secolul VIII, iar mai înainte sub numele de *loca suburbana*, ca fiind teritoriul din imediata vecinătate a incintei orașului, destinat locuirii de către noii veniți. În antichitate, această zonă din topografia orașului se numea *pomoerium*; aici nu era voie nici să se clădească vreo construcție, nici să se cultive ogoare, și nici să se înhumeze morții, cimitirul orașului fiind mai departe, în afara zidurilor. În evul mediu timpuriu în această parte au apărut primele cimitire ale comunităților creștine, unde foarte curînd aveau să se ridice și primele basilici, ce ulterior vor deveni un nucleu de *loca urbana* și apoi de suburbium (de ex. la Poitiers bisericile St. Radegonda și St. Hilaire, la Reims, biserica St. Remi, la Bourges biserica St. Oustrille, la Tours biserica St. Martin etc.).

De altfel, în epoca merovingiană majoritatea mănăstirilor se vor afla în afara zidurilor orașului unde se găseau livezile, fînețele, cîmpurile de cultură, și vor fi mai tîrziu nucleul multor viitoare cartiere ale acestora. Așa de ex. mănăstirea St. Germaine-des-Près din Paris a fost cîndva o mănăstire în afara zidurilor orașului (*des Près* însemnînd *din livezi*), pentru ca ulterior să dea naștere unui tîrg — *bourg*, în sensul de loc pentru efectuarea unui comerț periodic. De altfel, termenul ca atare se pare că nu este atestat în izvoarele istorice înainte de sec. IX.

Oare ce imagine avea orașul din evul mediu timpuriu cînd viața urbană se afla în declin. Desigur că multe din ele erau cu totul ruinate, lipsite de strălucirea pe care o avuseseră cîndva orașele antice. De altfel, orașul medieval nu se suprapusese peste cel antic, chiar dacă acela nu dispăruse, ci mai curînd *lîngă* el sau *în jurul lui*, se vor ivi noile adaosuri. În noul oraș, casele nu mai sînt în mod exclusiv din piatră ca în antichitate, mai întii pentru că multă vreme au lipsit materialele de construcție și meșterii respectivi. Apoi nu mai era timpul necesar pentru construcție, în fine lemnul se găsea la îndemînă în pădurile din apropiere, se lucra ușor iar pentru construcția unei case, a unei colibe nu mai era nevoie de un meșter specializat. Mai mult, astfel de meșteri se găseau ușor în mediul rural, unde casele erau din lemn. Și totuși, noile case aveau să împrumute din vechile construcții ale orașului antic din apropiere mai ales pietrele pentru temelie, restul de piatră fiind utilizat la ridicarea incintei de apărare.

Concomitent cu supraviețuirea orașelor antice în evul mediu timpuriu, în noile condiții istorice, lupta de apărare împotriva noilor migrații a determinat apariția în Europa de Apus a unui număr mare de castele, menționate în documente *castrum*, *castellum*. În epoca lui Carol cel Mare se vor ridica cetăți pentru apărarea marelui stat franc împotriva saxonilor, avarilor și arabilor, pe timpul luptelor din Spania împotriva arabilor — Reconquista — se vor construi în această țară, de asemenea, multe castele. În secolul IX ele erau atît de numeroase încît au dat numele unui stat spaniol, Castilia (Țara castelilor). Tot din secolul IX, cînd se continuă fortificarea vechilor orașe, încep să apară noi cetăți menite să apere pe locuitori împotriva incursiunilor normanzilor în Franța, Italia, Germania, Anglia. În felul acesta, treptat, pînă în secolul X Europa de Apus are aspectul unei adevărate tabere militare prin numeroasele așezări urbane fortificate și construcții militare care ofereau orașenilor și țăranilor posibilitatea de a-și apăra viața și bunurile lor.

O adevărată renaștere a vieții urbane în Europa de Apus avea să fie consemnată încă înainte de secolul XI și anume prin apariția unor noi orașe, drept urmare a progresului înregistrat de meșteșugarii din mediul rural (din sate libere și de pe domenii) care produceau nu numai pentru consumul strict local ci și pentru populația din alte părți căreia îi vindeau produsele în bîlciuri și iarmaroace. Acești meșteșugari, pentru a afla condiții mai bune de muncă, pentru practicarea meșteșugului lor, dar mai ales pentru a ieși din dependență feudală au fugit de pe domeniile feudale și s-au refugiat la adăpostul zidurilor orașelor fortificate și al cetăților care-i puteau apăra împotriva foștilor lor stăpîni, punînd bazele acelor așezări urbane numite în documentele carolingiene *portus*.

Primele orașe de acest fel au luat naștere în Italia în secolul IX, în Lombardia și Toscana (Pavia, Verona, Cremona, Milano, Pisa, Luca) apoi s-au înființat pe țărmul Mării Nordului (Hamburg, Bremen, Antwerpen), Mării Baltice (Lübeck), Mării Adriatice și Mediterane de Apus (Veneția, Genova, Barcelona, fostă **Barcina**), la gura unor estuare, pe malul unor râuri, fluvii ca Dunărea, Padul, Rinul, Ronul. Totodată, ele au apărut de-a lungul unor mari drumuri comerciale care străbăteau continentul (Trier, Mainz, Florența, Ferrara, Bologna, Siena), precum și acolo unde poposeau de obicei negustorii cu mărfurile lor, în apropierea unor mănăstiri, a unor construcții fortificate, unde se țineau din când în când, bîlciuri și iarmaroace, aceste vechi locuri, în condițiile unei economii naturale dezvoltate, fiind tipice pentru efectuarea schimbului de mărfuri. Bîlciurile și iarmaroacele au funcționat o vreme pe bază de tradiție; curînd, ele vor deveni o sursă de venituri pentru biserici și mănăstiri care vor reclama din partea monarhului concesiunea lor, ca pe un privilegiu, situație atestată începînd din secolul IX, de ex. la Angers (838). În Germania, apar din secolul X, de ex. la Worms (947), ca și în Italia, de exemplu la Bergamo (968).

Ca piețe periodice săptămînale, lunare sau anuale bîlciurile și iarmaroacele, organizate adesea în legătură cu o sărbătoare religioasă, aveau să învioreze piața noilor orașe unde se înfiripa totodată și o piață permanentă. Pe piața orașelor se desfăceau mărfuri de către producători din mediul rural din imediata apropiere, dar mai ales acelea produse de meșteșugarii care locuiau în incinta așezării urbane. Aceste mărfuri erau în general de larg consum, cum le numim noi azi, și anume: mărfuri alimentare (de ex. pește proaspăt sau sărat, carne, miere, ulei, brînzeturi, fructe), materii prime (de ex. lînă, fier, piei crude sau tăbăcite, vopsele pentru țesături), produse finite (de ex. postav, încălțăminte, cuțite, seceri, frînghii etc.). În orașe, meșteșugarii erau, totodată, și negustorii propriilor lor mărfuri la început, de aceea în documente *negociatores* se confundă cu *artifices*. Cît privește pe negustorii intermediari, inițial aceștia au fost străini care staționau vremelnic, iar mai apoi s-au stabilit definitiv construindu-și prăvălii, pivnițe, depozite. Împreună cu meșteșugarii, ei se numesc *mercatores*. Astfel, treptat a luat naștere centrul comercial al orașului, ulterior transformat în cartier comercial, în unele așezări urbane fiind îngrădit cu un zid (de ex. la Hamburg, Magdeburg, Paris, din sec. X).

Cît privește condiția juridică a orașelor, ea rezultă din împrejurările care au permis apariția lor. Construite pe teritorii aparținînd monarhului, marelui senior, fie vasalilor săi, fie bisericii, orașele aveau să depindă multă vreme de aceștia, cu deosebirea că locuitorii lor nu aveau aceeași condiție de servitute personală ca șerbii. Orașenii dispuneau de libertate personală care era compensată față de feudali prin prestarea unor slujbe, cu plata în natură a unor produse, rezultate de pe ogoarele lor, cu plata unor taxe în bani, ca în Franța, Anglia, Italia.

Treptat, orașenii prosperînd, vor lupta pentru eliberarea parțială și apoi totală de astfel de servituți feudale prin obținerea, fie prin răscumpărare, fie prin constrîngerea feudalilor respectivi, a unor *charte* de eliberare, de ex. orașul Huy, din Țările de Jos, obține în secolul XI, o asemenea chartă, Liège și Maastricht în secolul XII. În Anglia Henric I acordă în sec. XII o cartă de eliberare pentru locuitorii orașului Londra care a atras ulterior apariția

organelor locale proprii de conducere. În Spania asemenea charte de eliberare se numeau *fueros* și au fost acordate de regii Castiliei prima dată în timpul Reconquistei. De aceea, adăpostirea în orașe a unor șerbi fugiți de pe domenii era urmată după un an și o zi de recăpătarea libertății personale. De aici și dictonul „Aerul de oraș te face liber“.

Așadar, pe măsură ce ne apropiem de secolul XI, numărul orașelor noi, ca centre meșteșugărești și comerciale, sporește continuu. Acest fapt a mărit concurența pe plan local, ceea ce a dus la necesitatea organizării circulației mărfurilor în limitele orașului prin reglementarea dreptului de a face comerț și de a practica meșteșugurile. În acest fel au apărut asociațiile profesionale *ghildele* care inițial, în secolul VIII, aveau caracterul unor societăți de asistență mutuală și abia în secolul XI apare *breasla* care reglementează concurența comercială pe plan local (de ex. la Tiel și St. Omer din Țările de Jos). Dacă pentru orașul Tiel nu ni s-au păstrat statutele, le avem în schimb pe acelea din secolul XI ale orașului Valenciennes (1050).

Situația orașelor din părțile răsăritene ale continentului și anume de pe teritoriul fostului Imperiu roman de Răsărit, devenit ulterior Bizantin unde, de asemenea, a existat o tradiție de viață urbană moștenită din antichitate, este cu totul deosebită de cea din Europa de Apus. În feudalismul timpuriu, în această parte a Europei, pe măsura apariției relațiilor feudale, orașele n-au cunoscut nici o perioadă de declin; dimpotrivă, izvoarele istorice confirmă o prosperitate a lor datorită activității continue a atelierelor meșteșugărești și a comerțului. Multe din ele sînt porturi la Marea Adriatică pe coasta Dalmației, (de ex. Split, Raguza); la Marea Egee (de ex. Salonic, Corint); la Marea Marmara (de ex. Bizanțul, mai tîrziu Constantinopolul). Altele sînt așezate de-a lungul marilor drumuri comerciale care străbat Peninsula Balcanică de la țărmul Adriaticii la Dunăre sau la Marea Egee, de ex. Plovdiv, Adrianopol.

Multe orașe cunosc un avînt prin colonizarea slavilor din secolul VII, de ex. cele din Serbia, Bulgaria. Pe coasta Dalmației, unele orașe prosperă atît de mult încît rivalizează cu cele din peninsula Italică, drept urmare a dezvoltării comerțului maritim, dar și a producției meșteșugărești locale.

Pînă în secolul X multe din aceste orașe aveau o administrație proprie, bresle și o viață intensă economică. Mai mult chiar, orașenii dovedesc că pot constitui o forță socială de temut ridicîndu-se contra abuzurilor dregătorilor la Bizanț în secolul VI, sau o forță politică, de ex. cînd sprijină candidatura unor pretendenți la tronul imperial, în secolul VII.

Într-un fel deosebit au apărut orașele în regiunile din Europa de nord, în Peninsula Scandinavă, pe coastele Mării Baltice, în părțile centrale și răsăritene ale continentului, adică acolo unde nu a fost cunoscută civilizația societății antice, bazată pe relații de producție sclavagiste. În evul mediu timpuriu, în aceste regiuni economia naturală a predominat vreme îndelungată, de aceea apariția directă a relațiilor feudale s-a făcut mai lent. Astfel, în această parte a Europei, aflată dincolo de hotarele Imperiului roman, fie de Apus, fie de Răsărit, primele orașe au avut inițial aspectul unor așezări fortificate, a unor cetăți de apărare, situate pe înălțimi, înconjurare de șanțuri și valuri de pămînt și cu palisade de lemn. Ele erau reședințele unor șefi de triburi, deci centre politice și militare totodată (de ex. Birka și Lund în Suedia, Bergen și

Stavanger în Norvegia, Posnan, Wrocław, Cracovia în Polonia, Praga în Cehia, Kiev, Pskov, Novgorod, Cernigov etc. în Rusia). În ceea ce privește data apariției lor, unii istorici afirmă că ar fi avut loc în secolul X, alții în secolul XII.

Interesant este însă faptul că pe această arie geografică ce cuprinde nordul, centrul și răsăritul Europei, denumirea de oraș este oarecum asemănătoare, de ex. în țările scandinave se numesc *gard*, în Rusia *gorod*, în Cehia *grad*, în Polonia, *grod*, denumire care, de fapt, înseamnă „împrejmuire întărită“.

Ulterior, aceste așezări urbane cu caracter militar și politic își vor schimba aspectul și funcția inițială, în sensul că datorită așezării la periferia lor a meșteșugarilor și negustorilor, vor avea treptat tot mai mult o funcție economică. Această periferie a orașului, numită în Rusia când *pregradie*, când *posada*, va deveni în același timp, locul de refugiu al multor țărani care-și părăseau satele pentru a scăpa din starea de dependență feudală.

Începînd din secolul X, un număr mare de orașe apar în Rusia de-a lungul marelui drum comercial care lega țărmurile Mării Baltice de acelea ale Mării Negre, drum numit „de la varegi la greci“. Alte orașe vor lua naștere din simple sate pescărești aflate pe țărmul mării, sau în jurul unor exploatari miniere, în secolele XI—XII, de ex. în Norvegia, Suedia, Cehia.

Desigur că prezintă interes și cunoașterea modului cum au apărut orașele medievale în țările române. Asupra acestei probleme de asemenea s-a scris destul de mult, începînd de la sfîrșitul secolului trecut și în acest sens ne referim la lucrările lui N. Iorga, fie cele de sinteză și monografice, fie numeroasele studii și articole scrise pe această temă. Ulterior, problema a fost reluată și dezbătută și de alți istorici, de ex. C. C. Giurescu, cu rezultate din cele mai bune. În stadiul actual al istoriografiei, și în acest sens menționăm valoroasele realizări din ultimele decenii, s-a ajuns la cîteva concluzii care s-au dovedit că reflectă realitatea istorică.

Mai întii că orașele medievale din țările române au luat naștere înainte de formarea statelor feudale. Apoi că, în comparație cu situația din celelalte țări europene ele sînt atestate ceva mai tîrziu, adică în secolele XI—XIII. În fine, ținînd seama de condițiile istorice locale, și anume că o parte din teritoriul țării noastre s-a aflat pentru o vreme inclus în hotarele Imperiului roman, înseamnă că în acea parte a existat și o tradiție de viață urbană moștenită din antichitate.

De asemenea, aceleași recente cercetări pe această temă consideră că pentru înțelegerea procesului de geneză a orașelor medievale la noi este nevoie să se țină seama de o serie de factori și anume: de migrația slavilor, de slavizarea regiunilor din sudul Dunării, de încheierea procesului de etnogeneză la popoarele din sud-estul Europei, de fluctuațiile stăpînirii bizantine în regiunea carpato-dunăreană, de incursiunile ungarilor și apoi de stăpînirea lor în Transilvania, de colonizările de populație străină, de ex. sașii, valonii.

Din acest motiv, apariția orașelor medievale în țările române s-a făcut în mod diferit și chiar cu unele decalaje cronologice pe teritoriul acestora; de ex. în Dobrogea și în Transilvania, în special unde a existat o tradiție de viață urbană moștenită din antichitate, în evul mediu timpuriu a avut loc aproape același proces, dar la o scară mai redusă, comparativ cu Europa de Apus.

De aceea, marile migrații au pus la grea încercare aceste orașe. În această regiune viața urbană a intrat într-un declin, mult mai accentuat decât în Europa de Apus, orașele vechi s-au transformat din centre economice în așezări fortificate schimbându-și fizionomia, înconjurate fiind de incinte menite să protejeze viața locuitorilor și să sporească securitatea bunurilor lor materiale. În părțile noastre, de altfel, valul migrator a izbit cu mai multă putere decât în părțile apusene ale continentului, fapt pentru care unele orașe au rezistat mai mult, altele mai puțin. Din același motiv, o parte a populației lor s-a refugiat în mediul rural. Astfel, orașul Histria este abandonat în secolul VII ca și Callatis, Tomis, Appulum (Alba Iulia). Capidava a rezistat pînă în secolul XI, Dinogetia pînă în secolul XII, după care a dispărut. Alte orașe rezistă valului migrator scurt timp apoi, distruse, sînt abandonate de populație dar renasc după cîteva secole; de ex. Appulum renaște în sec. IX—X, Tomis în sec. XII, Callatis în sec. XIII, cînd reapare sub numele de Pangalia (Mangalia de azi).

În Transilvania se constată și situația cînd orașele medievale iau naștere în urma alăturării unui *suburbium* la o cetate, de ex. Cluj, Satu Mare, Turda. În acest caz, la adăpostul unui centru militar este garantată viața și averea aceluia care fac comerț și practică meșteșugurile; tot aici se ține și târgul periodic, iarmarocul. Unele așezări urbane poartă diferite denumiri, de ex. *civitates*, ceea ce înseamnă că sînt foste centre religioase episcopale, ca de ex. Biharia în sec. XI, Alba Iulia, în sec. XII, Turda, Dăbîca, în sec. XIII. Ca și în alte părți din sud-estul Europei, unele așezări urbane din Transilvania provin din centre miniere, de ex. Rodna (sec. XIII), Baia Mare, Zlatna, Abrud.

Răspunzînd aceluiași necesități, forma pe care o au unele orașe medievale din țările române este aceea a cetăților de pămînt, așezări cu caracter militar, amplasate pe ridicături de pămînt, înconjurate de șanțuri și valuri de pămînt, de palisade de lemn asemănătoare cu gorodurile din Rusia. Asemenea valuri de pămînt atingeau o înălțime de 3—7 m, iar șanțurile de 3—8 m adîncime. Așezarea fortificată de la Dăbîca de pildă, care în sec. IX—X a fost și un centru economic și politic, prezintă analogii cu orașele rusești Kiev, Belgorod. Unele din aceste cetăți de pămînt — în Transilvania sînt atestate documentar 160 —, avînd condiții favorabile, s-au putut transforma lent în așezări urbane, deci aici a existat și o viață citadină, de ex. Dăbîca, Morisena; cele mai multe însă au rămas în stadiul inițial.

Asemenea cetăți de pămînt au existat mai puține, ce-i drept, și în regiunile extracarpatiche, unele din ele fiind la originea așezărilor urbane care ulterior au apărut în apropierea lor. Alte așezări urbane au apărut în aceste regiuni drept urmare a înfloririi unui centru de schimb, al unui târg periodic așezat la marginea unei ape sau pe o vale. De aceea, numele lor este de *tîrg* și poartă deseori și numele apei sau văii unde au apărut, de ex. Tîrgul Jiului, Tîrgul Argeșului, Tîrgul Troțușului, Cîmpulungul, denumiri care se vor menține mult timp. Alte așezări apar lîngă o exploatare minieră, de ex. Baia, Ocna Mare.

În felul acesta au apărut pînă la mijlocul secolului XIII așezări urbane destul de numeroase în țările române — mai multe în Transilvania decât în regiunile extra-carpatiche și în Dobrogea — care au fost apoi devastate de tătari

în 1241; ulterior va avea loc o nouă perioadă de renaștere a vieții orășenești, pe măsură ce vor apărea noi și noi orașe începînd mai ales din secolul XIV.

Relativ la condițiile lor juridice, ca și în Europa de Apus, orașele din țările române au fost constituite pe pămîntul domniei (al regelui Ungariei în Transilvania) față de care orășenii, deși oameni liberi, au obligația, pentru folosința pămîntului, să plătească dări în bani, în natură (dijmele din produse), în muncă. Din același motiv domniile posedă ei înșiși locuri în orașe sau în hotarele acestora, de care dispun după bunul lor plac și stabilesc în orașe slujbași care să strîngă dările. Orașele din țările române au fost lipsite de autonomie deplină — cu excepția unora din Transilvania, ca cele șapte orașe săsești — în schimb au avut organe administrative proprii alese de membrii obștei. De aceea, aceste orașe dispuneau de diplome eliberate de domni, în care sînt trecute numai scutițiile și privilegiile locuitorilor.

Numai în orașele înființate pe pămîntul nobilimii sau al boierimii ai căror locuitori de la început au fost considerați în dependență feudală (și deci nu dispuneau de astfel de scutiții și privilegii), s-a desfășurat o luptă continuă împotriva abuzurilor și pentru ieșirea orășenilor din dependența feudală.

Din cele de mai sus rezultă, așadar, că în general orașul medieval european a apărut în perioada de trecere de la feudalismul timpuriu la cel dezvoltat, în concordanță cu reapariția procesului de separare a meșteșugurilor de agricultură, cu un anumit decalaj cronologic de la o regiune la alta, în funcție de condițiile istorice locale. Acest proces istoric are loc în sec. IX—XIII, decalajul privește regiunile aflate în interiorul hotarelor fostului Imperiu roman, unde viața urbană s-a menținut după un declin parțial și trecător, pe de o parte, și celea aflate dincolo de hotarele acestui imperiu, pe de altă parte. Geneza orașelor medievale europene, o problemă complexă în ansamblul ei, este și o explicație, totodată, nu numai a modului apariției și consolidării relațiile feudale pe continent, dar și a apariției și consolidării statului feudal.

BIBLIOGRAFIE

- N. Iorga, *Dezvoltarea așezămintelor politice și sociale ale Europei*, vol. I, *Evul Mediu*, București, 1920, p. 50—59, 93—101.
- H. Pirenne, *Les villes au Moyen Age*, Bruxelles, 1927.
- * * * *La ville*, vol. I—III, Bruxelles, 1954—1957 (Recueil de la Société Jean Bodin, VI—VIII).
- V. V. Stoklikaia-Tereșcovič, *Originea orașului feudal din Apusul Europei* (Pe marginea materialelor din Germania, Franța și Italia), în „Analele româno-sovietice”, seria Istorie, 2/1955, p. 48—73.
- * * * *La città nell'alto medioevo*, Spoleto, 1959.
- Fr. Roering, *Die europäische Stadt im Mittelalter*, Berlin, 1964.
- C. C. Giurescu, *Tirguri sau orașe și cetăți moldovene din sec. X pînă la mijlocul sec. XVI*, București, 1967.
- Guy Forquin, *Histoire économique de l'Occident médiéval*, Paris, 1969.
- C. Șerban, *Geneza orașelor medievale românești*, în „Studii și articole de istorie”, 1969, XIV, p. 59—72.

- R. Latouche, *Les origines de l'Economie occidentale*, Paris, 1970.
- Șt. Pascu, S. Goldenberg, *Despre orașele medievale din unele țări dunărene*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj, 1971, p. 29—44.
- M. Rusu, *Castrum, urbs, civitas, cetăți și „orașe” transilvănene din sec. IX—XIII*, în „Acta Musei Napocensis”, VIII, 1971, p. 197—204.
- G. Ignat, Stela Cheptea, *Le commencement de la ville médiévale en Moldavie à la lumière des données archéologiques et historiques*, în „Revue Roumaine d'histoire”, 5/1972, p. 881—883.
- R. Manolescu, *Orașul medieval*, în *Prelegeri de istorie universală medievală*, vol. III, Centrul de multiplicare al Universității București, 1973, p. 34—54.